

правления, которые участвуют в организации государственной обороны в соответствии с вышестоящими органами.

HAYK ANTONYAN

"Information and Analytic Center" SNCO of the "RA Government Staff",
Analyst at analytical services, NDRU, MoD, RA, Postgraduate

**TERRITORIAL ADMINISTRATION AS A SUBJECT OF MILITARY
SECURITY OF THE RA**

Understanding the nature of military security, its structural-contextual and activity-related aspects as well as practical solutions for issues related to military security cannot be implemented without understanding the nature of its subjects in this sphere. Considering the main and decisive role of the state in the field of military security it should be noted that it is possible to achieve full security only by the coordinated activities of all the state bodies and institutions. As a territorial subsystem of military security of the Republic of Armenia serves the system of territorial administration and local self-government bodies that are involved in the organization of public defense in accordance with higher authorities.

ՄԻՔԱՅԵԼ ՍՈՂՈՍՈՆՅԱՆ

ՀՀ հանրային ծառայությունները կարգավորող հանձնաժողովի
նախագահի տեղակալ,
Հայաստանի ազգային ազդարային համալսարանի հայցորդ

**ԳՆԱԳՈՑԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԲՆԱԿԱՆ ՄԵՆԱՇՆՈՐՀԻ
ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ**

Գինը և գնակազմավորումը հանդիսանում են շուկայական տնտեսության պայմաններում արտադրության կազմակերպման և դրանից ստացվող արդյունքի արդարացի բաշխման հիմնական կառուցակարգերից մեկը: Ազատ մրցակցության պարագայում գնագոյացումը կատարվում է պահանջարկի և առաջարկի հիման վրա, իսկ մենաշնորհի պայմաններում գինը սահմանում է վաճառողը: Բնական մենաշնորհի ժամանակ այդ մեթոդներից ոչ մեկը չի կիրառվում, այլ գործում է պետական ակտիվ վերահսկողությամբ գնագոյացման ուրույն մեխանիզմ:

Հոդվածում համակողմանիորեն քննարկվում են բնական մենաշնորհի պայմաններում գնակազմավորման կառուցակարգերը, առանձնակի ուշադրություն է դարձվում գնագոյացման մեթոդների վրա (թվով 7 մեթոդ), բացահայտվում են դրանցից յուրաքանչյուրի առավելություններն ու թերությունները:

Բանալի բառեր՝ բնական մենաշնորհ, գին, սակագին, գնագոյացում, ծախսեր, գնագոյացման մեթոդ, շուկա, ապրանք, ծառայություն:

Ցանկացած երկրի տնտեսություն զարգանում է իրեն բնորոշ ապրանքային արտադրության օրենքներով, օրինաչափություններով և ձևերով: Դրանց ուսումնասիրություններն առանձին ժամանակահատվածներում հնարավորություն են տալիս բացահայտել այդ ժամանակաշրջանի առանձնահատ-

կությունները, տնտեսական երևույթների վրա ազդող գործոնների փոփոխականները¹, որտեղ առանձնահատուկ ուշադրության են արժանի գնագոյացման խնդիրները:

Գնագոյացման կազմակերպման գործընթացը գնահատելու և հիմնական գործառնությունների ազդեցությունը բացահայտելու նպատակով անհրաժեշտ է վեր հանել առաջին հերթին դրա հիմնական մեթոդները: Հարկ է նշել, որ գների մակարդակի վրա ազդող փոփոխականների և գները կազմավորող ծախսերի ուսումնասիրությունը կատարվում է ինդուկտիվ և դեդուկտիվ մեթոդներով: Ինդուկտիվ մեթոդի կիրառման դեպքում ուսումնասիրվում, վերլուծվում են գների մակարդակի վրա ազդող փոփոխականները, դրանց ծախսումների մակարդակը և արդյունքների հիման վրա կատարվում են ընդհանրացումներ, վեր են հանվում հիմնական օրինաչափությունները և սկզբունքները: Իսկ դեդուկտիվ մեթոդի կիրառման պարագայում գների մակարդակի փոփոխությունները և գները կազմավորող ծախսերը վերլուծելիս, կիրառվում են գնագոյացման գործընթացին վերաբերող ընդհանրացումներով, սկզբունքներով և տեսություններով, որից հետո դրանք հիմնավորում են անհրաժեշտ փաստերով²: Ընդհանուր առմամբ, գնագոյացման կազմակերպման մեջ ամենահիմնավոր մոտեցումը ծախսային մեթոդի կիրառությունն է: Դրա առաջին հիմնական պահանջն այն է, որ ձեռնարկության, կազմակերպության արտադրական գործունեության արդյունք հանդիսացող արտադրանքի կամ ծառայության իրացման գները, որոնք կարգավորվում են պահանջարկի և սռաջարկի հարաբերակցությամբ, գերազանցեն արտադրանքի (ծառայության) ինքնարժեքին³: Գնագոյացման ծախսային մեթոդի պահանջներից է նաև, որ արտադրանքի իրացումից ստացվող հասույթը պետք է երաշխավորի կազմակերպության աշխատողների և պետության շահերի համատեղում:

Ազգային տնտեսության յուրաքանչյուր հատվածին, արտադրության կազմակերպման ձևին բնորոշ են դրանց կառավարման սկզբունքներին գնագոյացման յուրահատուկ մեթոդներ: Այսպես՝ բնական մենաշնորհի գործառնության կառուցակարգի յուրահատկությունն արտահայտվում է արտադրանքի (ծառայության) գնագոյացման իրեն բնորոշ մեթոդներով: Նախ, բնական մենաշնորհի, որպես շուկայական տնտեսության մենաշնորհային կառուցվածքի և ուղղահայ ինտեգրվածության բաղադրիչի մասի կառուցվածքի, բնորոշ առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ նրա կողմից կիրառվում է գնային խտրականության, որի համաձայն՝ ապրանքի վաճառքը տարբեր խմբի սպառողներին իրականացվում է տարբեր

¹ **Ваздникин А.С.** Цены и ценообразование: Учебное пособие.- 2-ое изд. перераб. и доп. -М.: ЮРАИТ, Высшее образование, 2010. с. 29-30

² **Բաղդասարյան Գ.Վ., Բաղդասարյան Ա.Գ.,** Գնագոյացումը շուկայական տնտեսության պայմաններում: Ուսումնական ձեռնարկ / Գ.Վ. Բաղդասարյան, ՀՊՏՀ, Եր., Տնտեսագետ, 2012, էջ 70-71

³ Цены и ценообразование / под ред. В.Е.Есипова. -5-е изд.-М.,Спб,Минск: 2008. - с. 156.

գներով, ընդ որում գների տարբերակումը պայամանավորված չէ արտադրության ծախքերի տարբերություններով¹:

Գնային խտրականության առաջին աստիճանի (կատարյալ գնային խտրականություն) դեպքում մոնոպոլիստը յուրաքանչյուր գնորդին ապրանքը վաճառում է դրա պահուստային գնով, այն մաքսիմալ գնով, որի համար գնորդը համաձայն է վճարել: Այսպիսով, սպառողի ամբողջ «ավելցուկը» յուրացնում է մոնոպոլիստը: Նման գնային խտրականությունը գործնականում քիչ է հանդիպում:

Երկրորդ խմբի գնային խտրականությունը ենթադրում է գների տարբեր մեծությունների սահմանում կախված արտադրանքի գնորդների քանակից: Մեծ ծավալների արտադրանքի գնման դեպքում գնորդների համար սահմանվում է առավել ցածր գին յուրաքանչյուր միավորի դիմաց: Հաճախ գնային երկրորդ խմբի խտրականությունը կիրառվում է տարատեսակ գնային զեղչերի ձևերով:

Այսպես, օրինակ, ՀՀ կառավարության 2016թ. նոյեմբերի 3-ին N1118-Ն և N1122-Ն որոշումների համաձայն ՀՀ հանրային ծառայությունները կարգավորող հանձնաժողովը որոշեց² սահմանել «Գազպրոմ Արմենիա» ՓԲԸ կողմից՝

1) ՀՀ կառավարության 2016թ. նոյեմբերի 3-ի N1122-Ն որոշման համաձայն սոցիալապես անապահով ընտանիքների սպառողներին վաճարվող յուրաքանչյուր հազար մ³ բնական գազի սակագինը տարեկան՝

ա. մինչև 600մ³ բնական գազի 1մ³ համար 100 դրամ ներառյալ ԱԱՀ,

բ. 600 մ³ գերազանցող բնական գազի 1մ³ համար 139 դրամ՝ ներառյալ ԱԱՀ

2) գյուղատնտեսության ոլորտում գործունեություն իրականացնող ջերմոցային տնտեսություններին վաճառվող յուրաքանչյուր 1000մ³ բնական գազի՝

ա. յուրաքանչյուր ամսվա սակագնի հաշվարկման բանաձևը՝ նոյեմբերի 1-ից մարտի 31-ը՝

$$P_2=212 \cdot E$$

Որտեղ՝

P₂-ն գյուղատնտեսության ոլորտում գործունեություն իրականացնող ջերմոցային տնտեսություններին վաճառվող բնական գազի յուրաքանչյուր հաշվետու ամսվա սակագինն է (դրամ/մ³)՝ ներառյալ ԱԱՀ,

E-ն յուրաքանչյուր հաշվետու ամսվա նախորդող ամսվա 25-ին ՀՀ Կենտրոնական բանկի կողմից հրապարակված ԱՄՆ դոլարի նկատմամբ դրամի արժույթային շուկայում ձևավորված միջին փոխարժեքն է:

Երրորդ աստիճանի գնային խտրականության պարագայում մենաշնորհը արտադրանքը տարբեր գնորդներին վաճառում է պահանջարկի տարատեսակ առաձգականության գներով: Այսպիսով, ոչ թե տեղի է ունենում

¹ Курс экономической теории / Под ред. Чепурина М.Н., Кисилевой Е.А., - Киров: АСА, 2002.- с. 138-188

² ՀՀ հանրային ծառայությունները կարգավորող հանձնաժողովի որոշում N 333-Ն, 25-ը նոյեմբերի 2016թ., Եր. // <http://www.arlis.am>

գների տարբերակում, այլ ըստ շուկայի հատվածավորմանը (սեզոնականացիայի)՝ գնորդների բաժանում ըստ խմբերի՝ կախված նրանց գնողունակության հնարավորություններից: Մտեղծվում են «հարուստ» և «էժան» շուկաներ:

«Հարուստ» շուկաներում պահանջարկը բնորոշվում է ցածր առաձգականությամբ, ինչը հնարավորություն է տալիս մենաշնորհին ավելացնել հասույթի չափը գների բարձրացման հաշվին: «Էժան» շուկաներում պահանջարկը կրում է բարձր առաձգականություն, որը հնարավորություն է տալիս ցածր գների միջոցով ավելի շատ ապրանք վաճառել, դրանով իսկ ավելացնել հասույթի ընդհանուր ծավալը:

Հետևաբար, մենաշնորհը, կիրառելով գնային խտրականություն, պետք է կարողանա տարբերակել իր շուկան՝ կողմնորոշվելով գնային առաձգականությամբ դեպի առանձին սպառողների պահանջարկի բավարարմանը:

Բնական մենաշնորհի ապրանքի (ծառայության) գնագոյացումը ենթադրում է կիրառել հետևյալ մեթոդները՝

- երկբաղադրամասային սակագին,
- գնագոյացում սահմանային ծախսերով,
- գնագոյացում ծանրաբեռնավածության գազաթնակետային (պիկ)

ծախսերով,

- խաչաձև սուբսիդավորում,
- արդարացի գնագոյացում,
- սահմանային գների սահմանում,
- գնագոյացում եկամուտների սահմանափակման միջոցով,
- խթանող սակագնային մեթոդը:

Սակագինը համարվում է ֆիրմայի ծառայության արժեքի հաշվարկման ալգորիթմը:

Բնական մենաշնորհի արտադրանքի ծառայության գնագոյացման այս կամ այն մեթոդի ընտրությունը հանդիսանում է պետության բացառիկ իրավունքը, քանզի այն ազդում է բնական մենաշնորհի և համապատասխանաբար երկրի սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի վրա:

Երկբաղադրամասային սակագինն իրենից ներկայացնում է գնագոյացման համակարգ, որի դեքում սպառողները վճարում են սպասարկման իրավունքի ձեռք բերման, իսկ այնուհետև վճարում յուրաքանչյուր միավոր ռեսուրսի սպառման դիմաց: Նման սակագին կարող են կիրառվել, օրինակ, հեռախոսային կապի ծառայության մատուցման կամ էլ էլեկտրաէներգիայի ապահովման պարագայում: Այսպես, հեռախոսային ընկերությունները մատուցում են ծառայություն ֆիքսված սակագնով քաղաքային ցանցի, իսկ միջքաղաքային կապի օգտագործում համար կատարվում են լրացուցիչ վճարումներ:

Ֆիքսված վճարում կատարվում է էլեկտրացանցին միանալու համար, այնուհետև վճարվում է էլեկտրական հաշվիչի ցուցմունքին համապատասխան: Ֆիքսված եկամուտը ֆիրմային հնարավորություն է տալիս փոխհատուցել իր ծախսերը նույնիսկ այն դեպքում, երբ փոփոխական ծախսերը հավասար է սահմանային ծախսերին:

Մասնագիտական գրականությունում սակագնի ֆիքսված մասը կոչվում են «վճար մուտքի համար», իսկ փոփոխունը՝ «վճար օգտագործման դիմաց»:

Սակայն այդ մեթոդի կիրառությունը կարող է հիմնախնդիրներ առաջացնել ֆիրմայի վարքագծի մեջ, որն արտահայտվում է ֆիքսված վճարումների բարձրացմամբ և բերում է բնական մենաշնորհի դիրքի չարաշահմանը:

Տեղեկատվության անբավարարության և ոչ հստակ ներկայացման պարագայում, մեթոդի ընտրության հիմնախնդիրը, կապված արտադրանքի կամ ծառայության արտադրողի ու սպառողի գործունեությունների համակարգման անհրաժեշտության հետ, առաջացնում են բարդություններ ֆիքսված վճարումների ընտրության միջոցի հետ, եթե սպառողներն ունեն տարբեր նախընտրություններ և վճարունակություններ¹:

Սակագնի ֆիքսված բաղադրիչի ավելացումը բնական մենաշնորհին տալիս է լրացուցիչ կորուստներ, քանի որ սպառողների մի մասը, պատրաստ լինելով վճարել ծառայության դիմաց մինիմալ գնով, կհրաժարվեն տվյալ ծառայությունից: Սակայն, սպառողների վերջնական որոշումը կախված կլինի առաջարկվող ծառայության պահանջարկի առաձգականությունից:

Երկբաղադրիչ սակագնի մեթոդի կիրառությունը խնդիրներ է առաջացնում այս կամ այն ծախսերի վերագրումը սակագնի ֆիքսված և (կամ) փոփոխական հատվածների համար: Այս հարցի լուծմանը չկա միասնական մոտեցում: Այսպես, օրինակ, ԱՄՆ-ում հաստատուն կապիտալ ծախսերը վերագրում են սակագնի ֆիքսված մասին, իսկ Մեծ Բրիտանիայում՝ փոփոխման մասին²:

Մեր կարծիքով, այդ հարցին պետք է ցուցաբերել տարբերակված մոտեցում, կախված մատուցվող ծառայության բնույթից և ոլորտի գործառնությունից: Այն ոլորտներում, որտեղ արտադրանքի (ծառայության) ինքնարժեքի մեջ մեծ է հաստատուն ծախսերի տեսակարար կշիռը (ամորտիզացիոն հատկացումները), ճիշտ կլինի դրանք վերագրել ֆիքսված ծախսերին, ինչը կխթանի հիմնական կապիտալի առավել արդյունավետ օգտագործմանը՝ օրինակ, հեռահաղորդակցություն, կապ, երկաթուղային տրանսպորտ, ջրմատակարարում և ջրահեռացում: Իսկ այն ոլորտներում որտեղ բարձր է հումքի, նյութերի, վառելիքի, հիմնական աշխատավարձի ծախսերի տեսակարար կշիռը՝ վերագրել փոփոխուն ծախսերին (էլեկտրաէներգիայի, գազամատակարարման ոլորտները):

Գնագոյացում սահմանային ծախսերով մեթոդը համարվում է արդյունավետ գնագոյացում մենաշնորհի շահույթի մաքսիմալացման տեսանկյունից: Որպես կանոն, սպառողական ավելցուկի առաջացման հետևանքով գնի իջեցումը մինչև սահմանային ծախսերի մակարդակը, կրճատում է բնական մենաշնորհի շահույթի մեծությունը: Բնական

¹ **Шаститко А.Е.** Альтернативные формы экономической организации в условиях естественной монополии Бюро экон. анализа - М.: ТЕИС, 2000.- с. 24-28

² **Королькова Е.И.** Естественная монополия: Регулирование и конкуренция. - Лекция 1: Регулирование и естественная монополия // Экономический журнал Высшей школы экономики. - 2000. N 2, - с. 14

մենաշնորհի սուբսիդավորումը բերում է հասարակության կենսագործունեության բարձրացմանը, հետևաբար սուբսիդավորումն անհրաժեշտություն է նրա գործունեության համար:

Գնագոյացման տվյալ մեթոդի կիրառության արդյունավետությունը դեռևս վիճելի է, քանզի պետական սուբսիդիաների տրամադրումը կարող է արհեստականորեն բարձրացվել: Տեղեկատվության ասիմետրիկ բաշխումը «բնական մենաշնորհ - պետություն» կապի միջև նույնպես մեծացնում է կարգավորող մարմինների կողմից ժամանակն ու ծախսերը տեղեկություն ստանալու բնական մենաշնորհի ծախսերի վերաբերյալ: Պետության կողմից ծախսերի փոխհատուցման երաշխավորումը սուբսիդիայի ձևով թուլացնում է խթանները բնական մենաշնորհի ծախսերի մինիմալացման հարցում: Պետական մենաշնորհի գործունեության սուբսիդավորումը նույնպես ուղեկցվում է հարկային բեռի մեծացումով և իր հետ բերում է վարչարարական ծախսերի վերաբաշխմանը պետական բյուջեի միջոցների հաշվին:

Գնագոյացում ծանրաբեռնավածության գազաթնակետային (պիկ) ծախսերով:

Բնական մենաշնորհի արտադրանքի (ծառայության) հանդեպ պահանջարկը կարող է տատանվել տարվա, սեզոնի, շաբաթվա և օրվա ընթացքում, հիմնականում աշխատաժամանակի, բնակչության կողմից զանգվածային պահանջարկի մեծացման՝ կապված այս կամ այն համատարած միջոցառումների հետ (ամանորյա տոնակատարություն): Հատկապես էլեկտրաէներգիայի և գազի հանդեպ պահանջարկը մեծանում է ձմեռվա ընթացքում: Գազաթնակետային ծախսերով գնագոյացումը նպատակ ունի խթանել բնական մենաշնորհի ստեղծել լրացուցիչ արտադրական հզորություններ՝ պահանջարկի գազաթնակետային ծավալի բավարարման համար:

Բնական մենաշնորհի հաստատուն ծախքերն ամբողջությամբ վճարում է սպառողը գազաթնակետային ծանրաբեռնվածության ժամանակահատվածում: Հայկական շուկաներում նման դեպքեր գրանցվում են ավիափոխադրումների զանգվածային մեծացման, դեպի ծովափնյա քաղաքներ, երկաթուղային տոմսերի արժեքները ամառվա սեզոնի ընթացքում: Ոչ գազաթնակետային ծանրաբեռնվածության ժամանակահատվածում սպառողների համար գինը հավասար է միջին փոփոխուն ծախքերին, քանի որ հզորության այլընտրանքային գինը այդ ընթացքում հավասար է գրոյի:

Գազաթնակետային ծախքերի մեթոդով գնագոյացումը կապված է գնային խտրականության երրորդ աստիճանի հետ: Սպառողին առաջարկում են սակագների ցուցակ, որի համաձայն արտադրանքի կամ ծառայության գինը կախված է սպասարկման հուսալիությունից: Օրինակ, սպառողը կարող է ընտրել հարմարավետ, բայց թանկ, ոչ հարմարավետ ավելի էժան տոմս երթևեկության ընթացքում:

Մակայն այս դեպքում նույնպես առաջանում է բնական մենաշնորհի գործառնության պետական սուբսիդավորման անհրաժեշտություն, հատկապես այն ճյուղում, որոնք ունեն սոցիալական նշանակություն: Ներկայումս Հայաստանի Հանրապետությունում այդպիսիներն են համարվում բնակչու-

թյան սոցիալական անապահով խավին գազի և էլեկտրաէներգիայի սակագների մի մասի պետական սուբսիդավորումը: Այս մեթոդը նույնպես կարող է բերել ռեսուրսների անարդյունավետ բաշխմանը, ինչպես նաև խրախուսել վարչական անարդյունավետ որոշումների կայացմանը և մեծացնել վարչական որոշումների ընդունման ծախսերը:

Այսպիսով, սահմանային ծախսերի և ծանրաբեռնվածության գազաթնակետային մեթոդներով գնագոյացումը պահանջում է կառավարության կողմից մշակել համալիր միջոցառումներ, ինչը հնարավորություն կտա մինիմալացնել արտադրողի վարքագծի օպորտունիստական ծախսերը և արդյունավետ կառավարել խաչաձև սուբսիդավորման կառուցակարգը:

Խաչաձև սուբսիդավորման միջոցով պետությունը լուծում է բնակչության մի խմբի հաշվին մյուս խմբի համար բնական մենաշնորհի արտադրանքի (ծառայության) ծախսերի ֆինանսավորման խնդիրները: Խաչաձև սուբսիդավորումը հնարավորություն է տալիս լուծել վերը նշված երկու մեթոդներով առաջացած խնդիրները: Սպառողների մի խումբ վճարում է արտադրության ծախքերից ցածր գին, իսկ մյուս խումբը փոխհատուցում է բնական մենաշնորհին առավել բարձր գին վճարելով:

Խաչաձև սուբսիդավորման մեթոդի թերությունը, տնտեսության վրա արդյունքի վերաբաշխման ազդեցության հետ միասին հանդիսանում է վտանգը անբարեխիղճ մրցակիցների կողմից բնական արգելքների բացակայության պատճառով սուբսիդավորվող շուկայի հատվածի նվաճումը:

Արդարացի գնագոյացում է կոչվում այն մեթոդը, որի դեպքում արտադրանքի (ծառայության) գինը սահմանվում է միջին ծախքերի մակարդակին համապատասխան: Տնտեսագիտության տեսության մեջ գնագոյացման այդ մեթոդը կոչվում է «վատագույն այլընտրանքից լավագույնը»¹:

Արդարացի գնագոյացման սահմանումը նպատակ ունի մաքսիմալացնել սպառողական օգուտը բնական մենաշնորհի անկորուստ գործառնության պայմաններում:

Բնական մենաշնորհի արտադրանքի (ծառայության) գինը սահմանվում է այն մակարդակով, որպեսզի բնական մենաշնորհի արտադրության ծավալը հավասար լինի դրա հանդեպ պահանջարկի մեծությանը:

Այդ դեպքում բնական մենաշնորհը կարող է ստանալ նորմալ շահույթ: Արդարացի գնագոյացման արդյունքը հանդիսանում է հանրային կենսագործունեության բարձրացումը, անկախ նրանից, որ բնական մենաշնորհի արտադրանքի գինը համարվում է սահմանային ծախքերից բարձր: Տվյալ պարագայում չի պահանջվում պետության կողմից միջամտություն բնական մենաշնորհի գործունեությանը սուբսիդավորման ձևով ռեսուրսների վերաբաշխմանը, ինչը հնարավորություն է տալիս նման գործունեության խնդիրների լուծում ինքնուրույն:

Սակայն առանձին խնդիրներ, կապված սահմանային ծախքերի միջոցով գնագոյացման հետ, բնորոշ է նաև արդարացի գնագոյացմանը: Այն նույնպես

¹ *Стиглиц Дж.Ю.* Экономика государственного сектора. - М.: Инфра, 1997, -с. 181

ուղղեկցվում է բնական մենաշնորհի ծախսերի իրական մակարդակի վերաբերյալ տեղեկատվության ասիմետրիկ բաշխմանը, որն էլ խթանում է հաշվետվությունում արհեստականորեն բարձրացնել ծախսերի մակարդակը:

Արդյունքում աճում են գործառնական (տրանսակցիոն) ծախքերը՝ պայմանավորված կարգավորող կողմի աղավաղմամբ, հակված իրական տեղեկատվության թաքցնելուն և չչափվող ծախսերի նվազեցմանը գործունեության իրականացում (արտադրվող արտադրանքի որակի նվազման հաշվին)¹:

Արդարացի գնագոյացումը ենթադրում է արտադրանքի (ծառայության) գնի մշտական ճշգրտում՝ կապված պահանջարկի և ծախսերի հաճախակի փոփոխման հետ, որի վրա էականորեն ազդում են արտաքին միջավայրը, ինչպես նաև երկրի ընդհանուր քաղաքական ու տնտեսական իրավիճակները: Գների հաճախակի ճշգրտումը նվազեցնում է բնական մենաշնորհի արտադրության ծախքերի կրճատմանն ուղղված տեխնիկական կատարելագործման միջոցառումների արդյունավետությունը:

Այսպիսով, արդարացի գնագոյացման մեթոդը, խթանելով հանրային կենսագործունեության բարձրացմանը, այդուհանդերձ բնորոշվում է տեղեկատվության զգալի չափով ասիմետրիկ ու անորոշ բաշխմամբ և պահպանում է բարձր հավանականությունը կառավարչական լուծումների ոչ ճիշտ լուծումների ընդունմանը, արտադրության ծախքերի կրճատման խթանմանը և վերադիր ծախսերի մեծացմանը:

Սահմանային գնի մեթոդն առաջին անգամ կիրառվել է Մեծ Բրիտանիայում: Բնական մենաշնորհի արտադրանքի (ծառայության) սահմանային գնի սահմանումը կոչում են նաև խթանող կարգավորում: Բնական մենաշնորհի տնտեսական շահույթը կախված չէ ծախսերի չափից, դրանով իսկ խթանվում է տեխնոլոգիայի կատարելագործումը և արդյունավետ արտադրության կազմակերպումը:

Պետական կարգավորման մարմինները սահմանում են բնական մենաշնորհի արտադրանքի (ծառայության) գնի վերին սահմանը: Սահմանային սակագնի հաշվարկման բանաձևը ենթադրում է նախորդ բազիսային ժամանակաշրջանի գնի ճշգրտում՝ հաշվի առնելով սպառողական գների ինդեքսը (համաթիվը)՝ հասնելով աղապտացիայի (հարմարեցման) գործակիցը՝

$$P_1 = P_{ov} (CPI - X), CPI > X$$

որտեղ՝

P_1 - ընթացիկ ժամանակաշրջանի սահմանային գինն է

P_{ov} - բազիսային ժամանակաշրջանի սահմանային գինն է

CPI - սպառողական գների ինդեքսը

X - աղապտացիայի գործակիցը:

Գնագոյացման տվյալ մեթոդը կոչում են նաև $RPI-X$ մեթոդ: Պրակտիկայում սպառողական գների ինդեքսի փոխարեն օգտագործում են նաև ՀՆԱ-ի

¹ **Паситко А.Е.** Альтернативные формы экономической организации в условиях естественной монополии, Бюро экон. Анализа.- М.: ТЕИС, 2000.- с. 35

(համախառն ներքին արդյունք) դեֆլյատորի գործակից, որն ավելի լայն հասկացողություն է, ընդգրկում է ոչ միայն սպառողական ապրանքների (ծառայությունների), այլ նաև արտադրության գործոնների գների փոփոխությունը:

Որպես կանոն, սահմանային գների վերանայումը իրականացվում է 4-5 տարվա ընթացքում և դրա տևողությունը հստակ ֆիքսվում է:

Գնագոյացման այդ մեթոդի առավելությունները հանդիսանում են՝

- սոցիալ-կոդմնորոշվող ուղղվածության պետական կարգավորումը, քանի որ կարգավորման օբյեկտ հանդիսանում է բնական մենաշնորհի արտադրանքը (ծառայությունը)՝ ցուցանիշ, որն ունի էական նշանակություն սպառողի համար,

- սակագնի կառուցվածքի հստակ սահմանում, ինչը հեշտացնում է դրա ձևավորման գործընթացը և վերահսկողությունը,

- ադապտացիայի գործակցի ճիշտ սահմանման դեպքում բնական մենաշնորհի գործունեության արդյունավետության խթանումը:

Սահմանային գնով գնագոյացման մեթոդը պահանջում է պետական կառավարման զարգացած ինստիտուտների առկայություն, որոնք ունակ են ապահովել բնական մենաշնորհի գնի ձևավորման գործընթացի օբյեկտիվությունը:

Բնական մենաշնորհի գնակազմավորման կարգավորումը, ենթադրում է, որ այն ոչ միայն պետք է փոխհատուցի արտադրանքի (ծառայության) ծախսերը, այլ նաև ստանա շահույթ, առնվազն կապիտալի այլընտրանքային կիրառման չափով:

Բնական մենաշնորհի արտադրանքի (ծառայության) գնագոյացման այլընտրանքային մեթոդ է համարվում եկամուտների սահմանափակման միջոցով գնագոյացման մեթոդը: Այդ մեթոդն առաջին անգամ կիրառվել է ԱՄՆ-ում: Շահութաբերության նորմայի սահմանների նախապես որոշումը բերում է գների նվազեցմանը և արտադրանքի (ծառայության) արտադրության ծավալի աճին: Բնական մենաշնորհի կոդմից արտադրանքի (ծառայության) գինը սահմանվում է միջին ծախքերի մակարդակին հավասար և բաղկացած է երեք բաղադրիչներից՝ ընթացիկ ծախսեր, ինվեստիցիաներ և շահութաբերության նորմա: Շահութաբերության նորման սահմանվում է բնական մենաշնորհի գործունեության արդյունքների վերլուծության փորձաքննության հիման վրա, որն արտացոլում է բնական մենաշնորհի ծախսերը բազիսային ժանամակաշրջանում, ինչպես նաև հաշվի է առնում այն, որ կարգավորող մարմինը չի տիրապետում ամբողջ տեղեկատվությունը բնական մենաշնորհի իրական ծախսերի վերաբերյալ:

Բնական մենաշնորհի շահութաբերության նորմայի կարգավորումը բերում է ռեսուրսների համաչափության օգտագործման փոփոխմանը: Գերադասելի է համարվում արտադրության կապիտալատար մեթոդի կիրառությունը, ինչն ուղեկցում է միջին ծախքերի մեծացմանը՝ հնարավոր նվազագույն ծախսերի մակարդակի հանդեպ: Այդ երևույթը տնտեսագիտության մեջ ստացել է «Ավերչ – Ջոնսոնի էֆեկտ» անունը:

Ավերչը և Լ. Ջոնսոնը դեռևս 1962թ. իրենց «Ֆիրմայի վարքագիծը սահմանափակման միջոցով կարգավորման պայմաններում»¹ աշխատության մեջ ցույց են տվել ռեսուրսների բաշխան վրա շահութաբերության նորմայի սահմանափակող գործոնի ազդեցությունը: Նման սահմանափակող գործոնի ազդեցության հետևանքով, ֆիրման նախապատվությունը տալիս է առավել կապիտալատար տեխնոլոգիաների օգտագործմանը, քան արտադրության ծախքերի կրճատմանը:

Այսպիսով, եկամտաբերության ներմայի սահմանափակումը խթաններ է ստեղծում բնական մենաշնորհի արտադրության ծավալների մեծացմանը կապիտալ ներդրումների օգտագործման հաշվին, այլ ոչ թե տեխնոլոգիաների կատարելագործման, ինչը հնարավորություն է տալիս ավելացնել շահույթի ընդհանուր գումարն ավելի արագ, քան օգտագործվող կապիտալի եկամտաբերության միջոցով:

Բնական մենաշնորհի արտադրանքի (ծառայության) արտադրության պարագայում ինչքան ճկուն է աշխատանք գործոնի փոխարինումը կապիտալով, ինչպես նաև որքան ցածր է պահանջարկի առաձգականությունը, այնքան ուժեղ է «Ավերչ – Ջոնսոնի էֆեկտը»: Աշխատանք գործոնի կապիտալով փոխարինման բարձր ճկունությունը տանում է արտադրության տեխնոլոգիայի փոփոխությանը, իսկ պահանջարկի ցածր գնային առաձգականությունը նպաստում է միավոր արտադրանքի (ծառայության) աճող ծախսերի տեղափոխումը սպառողի վրա:

Աղյուսակում բերվում է բնական մենաշնորհի արտադրանքի գնագոյացման մեթոդների համեմատական վերլուծություն:

Աղյուսակ

Բնական մենաշնորհի արտադրանքի (ծառայության) գնագոյացման մեթոդները

ՄԵԹՈԴԻ ԱՆՎԱՆՈՒՄԸ	ՄԵԹՈԴԻ ԱՌԱՎԵԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	ՄԵԹՈԴԻ ԹԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
1. Երկբաղադրիչ սակագին	Գնի սահմանումը սահմանային ծախքերի մակարդակին համապատասխան	- ֆիրմայի վարքագծի համաձայնողական հնարավորություն՝ ֆիքսված վճարումների ավելացում, որը բերում է իշխող դիրքի չարաշահմանը - սակագնի որոշակի մասին ծախսերի վերագրման բարդությունը
2. գնագոյացում սահմանային ծախքերով	Հանրային կենսամակարդակի աճ սուբսիդավորման վերաբաշխման հետևանքով	- բնական մենաշնորհի ծախսերի մինիմալացման խթանների նվազում - կառավարչական անարդյունավետ որոշումների ընդունման խթանում - հարկային բեռի բարձրացում և վարչական ծախսերի մեծացում

¹ Averch. H., Jonson L., Behavior of the Firm under Regulatory Constraint. American Economic Review, 1962, N 52, p. 1052-1062

3. գնագոյացում ծան- րաբեռնվածության գագաթնակետա- յին ծախսերով	Հզորությունների ստեղծում գագաթնակե- տային պահանջարկի բավարարման համար	Պահանջարկի և առաջարկի ռացիոնալության խնդիրներ, ինչպես նաև գնային խտրականության կիրառում:
4. խաչաձև սուբսիդավորում	Բնական մենաշնոր- հի արտադրանքի (ծա- ռայության) ձեռք բեր- ման հնարավորություն սպառողների բոլոր խմբերի կողմից	- շուկայի գրավման վտանգ, մուտք էական արգելքների բացա- կայության պատճառով - եկամտի վերաբաշխման էֆեկտ
5. արդարացի գնագոյացում	- սպառողական օգուտի մաքսիմալացում - բնական մենա- շնորհի անկորուստ գոր- ծունեություն - հանրային կենսա- մակարդակի զուտ օգու- տին հասնելը	- ծախսերի վերաբերյալ տեղե- կատվության անհամաչափ բաշխում - ծախսերի հաշվետու մակար- դակի հնարավորության բարձրա- ցում - գործառնական ծախքերի մե- ծացում - արտաքին միջավայրի փոփո- խության պատճառով գների հաճա- խակի ճշգրտման անհրաժեշտու- թյուն
6. սահմանային գներ	- կարգավորման օբյեկտ հանդիսանում է գինը, - տնտեսական շա- հույթը կախված չէ ծախ- սերից, ինչը խթանում է տեխնոլոգիայի կատա- րելագործմանը և ար- դյունավետ արտադրու- թյան կազմակերպմանը	- պետական մարմինների համաձայնողականության վարքագծի հնարավորություն - սակագնի վերանայման ժամ- կետի խափանման հնարավո- րություն
7. եկամտաբերու- թյան նորմայի սահմանափակում	- ծախքերի սահմա- նում միջին մակարդակի վրա - բերում է գների նվազմանը և արտա- դրության ծավալների մեծացմանը:	-կապիտալատար արտադրու- թյունների ծավալի մեծացման նախապատվություն -արտադրության կատարելա- գործման խթանների նվազում - նախկին ժամանակաշրջանի ծախսերի արտացոլում, բերելով ծախսերի հաշվառման խնդիրների առաջացմանը:

Բնական մենաշնորհի արտադրանքի (ծառայության) գնագոյացման կառուցակարգի անհրաժեշտ բաղադրիչ է հանդիսանում պետությունը, որն իրականացնում է պետական կարգավորում և ընդունում է որոշում կոնկրետ մեթոդի օգտագործման նպատակահարմարության մասին: Հաճախ կիրառում են համալիր մեթոդ, օրինակ, երկբաղադրիչ սակագին և սահմանային գներ

կամ երկբաղադրիչ սակագին ու եկամտաբերության սահմանափակ նորման և այլն:

Այսպիսով, վերլուծելով բնական մենաշնորհի գործառնությունների կառուցակարգերի յուրահատկությունը դրսևորվում է պետական կամ խառը սեփականության գերակայությամբ, բնական մենաշնորհի արտադրանքի (մատուցվող ծառայության) գնագոյացման մեթոդներով, տեղեկատվության ասիմետրիայով և այլն, ինչն էլ հիմք է տալիս փաստելու, որ պետությունը հանդիսանում է բնական մենաշնորհի անհրաժեշտ բաղադրիչի մաս:

МИКАЭЛ СОГОМОНЯН

Заместитель председателя комиссии по регулированию общественных услуг
Республики Армения,
соискатель Национального аграрного университета Армении

**ПРОБЛЕМЫ ЦЕНООБРАЗОВАНИЯ
В УСЛОВИЯХ ЕСТЕСТВЕННОЙ МОНОПОЛИИ**

В условиях рыночной экономики цена и ценообразование являются одним из основных механизмов организации производства и справедливого распределения получаемого продукта. При свободной конкуренции ценообразование осуществляется на основе спроса и предложения, а в условиях монополии продавец устанавливает цену. При естественной монополии эти методы не применяются, а действует активное вмешательство государства, под его контролем применяется особый механизм ценообразования. В статье анализируются механизмы ценообразования в условиях естественной монополии, уделяя особое внимание на методы ценообразования (7 методов), а также раскрываются положительные и отрицательные стороны этих методов.

MIKAYEL SOGHOMONYAN

Public Services Regulatory Commission of the RA, Vice-Chairman,
Armenian National Agrarian University,
Postgraduate student

**THE PROBLEMS OF PRICING IN NATURAL
MONOPOLY CONDITIONS**

In a market economy, the price and the pricing are one of the main mechanisms for organizing production and a fair distribution of the product. With free competition, the pricing is carried out on the basis of demand and supply, and in the monopoly conditions the seller sets the price. In natural monopoly, these methods are not applied, but there is active government involvement and specific pricing mechanism is applied under its control. The article analyzes the mechanisms of pricing in natural monopoly conditions, paying particular attention to pricing methods (7 methods), and also reveals the positive and negative aspects of these methods.